

МОТИВУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

MOTIVATION OF DEVIANT BEHAVIOR OF ADOLESCENTS IN MODERN SOCIETY

Кондратенко Лариса Олександрівна

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії психодіагностики та науково-психологічної інформації Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України

Kondratenko Larysa Oleksandrivna

Dr. of Psychological Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the Psychodiagnostics and Scientific Psychological Information Laboratory G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev

Анотація: У сучасному світі розуміння прийнятих у суспільстві ціннісно-нормативних стандартів стає все більше і більше розмитим. Те, що вважалося абсолютно недопустимим якихось тридцять-сорок років тому назад сприймається не просто як норма, а навіть як певний модний "тренд".

Найбільш сильний негативний вплив бачення девіантності виключно з позитивного боку спричиняє на підлітків, оскільки в пошуках своєї ідентичності вони переміряють багато "масок", у яких елементи не схожості на інших відіграють роль маркерів певної "виключності", особистої значущості.

Ключові слова: мотивація, девіантна поведінка, новітні інформаційні технології, деліквентна поведінка.

Annotation: In today's world, understanding of the values and normative standards adopted in society is becoming more and more blurred. What was considered absolutely inadmissible some thirty-forty years ago is perceived not simply as a norm, but even as a certain trend. The most severe negative influence of the vision of deviance on the positive side is for teens, because in their search for their identity they measure many "masks", in which elements of non-similarity to others play the role of markers of a certain "exclusiveness", personal significance.

Key words: motivation, deviant behavior, the latest information technologies, delinquent behavior.

Термін "девіантна поведінка" зазвичай визначається як "поведінка, що відхиляється від прийнятих у суспільстві ціннісно-нормативних стандартів"[5].

Однак у сучасному світі розуміння прийнятих у суспільстві ціннісно-нормативних стандартів стає все більше і більше розмитим. Те, що вважалося абсолютно недопустимим якихось тридцять-сорок років тому назад сприймається не просто як норма, а навіть як певний модний "тренд". Ми одягаємось по-новому, харчуємось іншими продуктами, розкутіше поводимося, легше сприймаємо новації, які настільки швидко входять у наше життя, що ми просто перестаємо їх помічати. Девіантна поведінка перестала збурювати соціум у якому вона проявляється, а тому вже не є, по суті, порушенням соціальних норм. Більше того, вона з одного боку практично злилась з нормою, а з іншого стала в окремих своїх проявах небезпечно наближатись до деліквентної поведінки. Носії девіантності, звиклі, що їхня "нестандартна" поведінка не викликає обурення оточення, можуть легко переходити межу між девіантними та деліквентними вчинками.

"Деліквентна поведінка походить від латинського *delinquens* "проступок, провинність". Під цим терміном розуміється протиправна поведінка особистості, дії, які відхиляються від ustalених у певному суспільстві у певний час законів, а також такі, що загрожують благополуччю інших людей або соціальному порядку та кримінально карані у крайніх своїх проявах. Особистість, яка виявляє протизаконну поведінку, визначається як деліквентна особистість, а самі дії деліктами"[3].

Визначаючи девіантність як певне відхилення від норм, слід відмітити, що у нормально функціонуючому суспільстві девіантність виступає певною "прокладкою" між нормою і деліквентністю. Вона дозволяє людству розвиватись, випробовуючи можливі позитивні та негативні наслідки змін. Чим більший простір для дозволених і прийнятних для суспільства відхилень поведінки окремих індивідів, тим виразніше виявляються напрямки у яких може і не може змінюватись суспільство в цілому. Звуження ж меж девіантності призводить або до прямого протистояння норма/деліквентність (коли все, що не відповідає нормі засуджується і сприймається як злочин, згадаймо хоча б жахливі дії інквізиції), або до появи напівзлочинних або й злочинних співтовариств (банди) чи навіть цілих держав (нацистська Німеччина) де деліквентна поведінка стає нормою.

Найбільш сильний негативний вплив бачення девіантності виключно з позитивного боку спричиняє на підлітків, оскільки в пошуках своєї ідентичності вони перемиряють багато "масок", у яких елементи не схожості на інших відігравали і відіграють роль маркерів певної "виключності", особистої значущості підлітка.

Зараз ми все частіше зустрічаємось з прикладами, коли простої девіантності вже виявляється замало для репрезентації підлітком власної унікальності (ну пофарбувався у синьо-зелений-червоний колір, то й що, он і дорослі так фарбуються), а тому доводиться (саме доводиться, бо інакше тебе

просто не помітять в колі "просунутих" однолітків) вдаватися до деліквентних вчинків.

Що ж стало поштовхом до такого "розмивання" розуміння девіантної поведінки, втрати нею негативного забарвлення? Звичайно причин є багато. Зупинимось на таких, які в більшій або меншій мірі мають дотичність до психології.

1. Глобалізація світу яка призводить до змішування норм, притаманних різним людським спільнотам. Патрік Кеенан стверджує, що сучасні світові тенденції роз'їдають норми як корозія роз'їдає метал. Це відбувається через те що по-перше люди в глобалізованому суспільстві, як правило, страждають від значних порушень у міжособистісних стосунках, а тому і здатність громади до саморегуляції само по собі знижується. У традиційних громадах члени спільноти готові втручатися в життя своїх сусідів, наприклад, робити зауваження дітям, які погано поведуться в громадських місцях, або зупинити підлітків, які бешкетують в будинках. Але в умовах глобалізації, умови, які породжують цю готовність втручатися, підриваються самим процесом глобалізації. По-друге, глобалізація може спотворити процес формування та виконання соціальних норм, дозволяючи людям, по суті, отримувати імунітет від санкцій, які зазвичай накладалися на порушників цих норм. По-третє, глобалізація також дає можливість людям брати участь у так званій репутаційній сегментації. У цьому процесі люди, можуть unikати санкцій за порушення норм здійснюючи девіантні вчинки там де ці санкції не діють.[9. С.327].

2. Толерантність без меж. Одним із здобутків сучасного суспільства є повага до особливостей кожного його члена. Поки відкрита демонстрація відмінностей дає змогу кращого самовираження особистості, а виявлення свого негативного ставлення до застарілих і відмерлих традицій не порушує права інших на повагу до цих же традицій, то толерантне прийняття такої поведінки є позитивним явищем. Однак все частіше можна зіткнутись з агресивним впровадженням "толерантного" ставлення до всіх і всяких девіацій. Такі тенденції можуть підштовхувати окремих людей з девіаціями не до яскравішого виявлення себе, а до придушення інших, підпорядкування їх власним уявленням про норму. Джозеф Віллс пастор студентського кампусу університету штату Нью Мексіко зазначає: "Ми, хто цінує толерантність, іноді поведимося так, ніби вважаємо, що толерантність - це головна цінність ліберального духу, ліки від усіх бід суспільства. Але толерантність завжди має межі, і в кінцевому рахунку, толерантність закінчується на нетерпимості.

Наприклад, ми можемо спокійно сприймати значні відмінності у способі життя та релігійній практиці. Ми дозволяємо людям слідувати своїй вірі, навіть якщо вона не збігається з нашою, якщо вони не вимагають, щоб ми підписалися на їхню філософію. Якщо вони наполягають на тому, що жінки не можуть брати участь у суспільному житті своєї церкви, то їхня церква - невдаха, але

якщо жінки не заперечують, ми відчуваємо, що можемо не помічати такого підходу. Якщо вони вимагають, щоб чоловіки носили довгі бороди, або що всі члени утримувалися від яскравих кольорів, або ж жінки закривали себе публічно, знову ми можемо задатися питанням, як хтось може схвалювати такі ідеї, але ми погоджуємося, що вони можуть робити те, що вони хочуть.

Толерантність може дозволити широкий спектр вірувань і практик, за умови, що ми походимо з практично подібних культур. Але що станеться, якщо ваші сусіди прийдуть з такої частини світу, де їхня батьківська традиція вимагає, щоб чоловік бив свою дружину, якщо вона не досить швидко виконує його накази?

У нашій культурі в Америці існує межа толерантності... Ми вітаємо єврейських сусідів, сусідів язичників, сусідів-мусульман, сусідів-християн, а також чорних, коричневих або білих сусідів.

А якщо серед сусідів, є скінхеди або неонацисти, а якщо ті чия релігія засуджує всі інші духовні практики і які прагнуть до суспільства, керованого своїм вузьким баченням? Чи будемо ми ігнорувати їхні дії?"[10].

Нажаль психологічні аспекти толерантності в суспільстві у вітчизняній науковій літературі в основному аналізуються з точки зору переборювання не толерантності й практично не вивчаються загрози пов'язані з переходом толерантності в терпимість до проявів непристойностей, жорстокості, сваволі[1,2,8].

3.Кіно, радіо, телебачення, художня література.

Хоча в останні роки, з розвитком цифрових технологій, кіно, телебачення, художня література у своєму первинному вигляді дещо втратили свій вплив на молодь, однак вони створюють той інформаційний простір до якого, через Інтернет, все ж долучається величезна частина підлітків. Нажаль, цей простір переповнений зразками девіантної та навіть деліквентної поведінки позитивних героїв, які нібито і захищають світ за допомогою надздібностей, але при цьому можуть легко переходити межу між звитягою та злочином. До того ж інформаційні блоки багатьох передач на телебаченні насичені показом брутальних подій, які жодним чином не коментуються журналістами, тим самим створюючи у глядачів уявлення про допустимість описаних дій (журналісти навіть можуть хизуватися своєю відстороненістю, показною нейтральністю, говорячи, що вони подають лише факти (забуваючи, що заради рейтингів вони відбирають переважно "смажені факти"), а думати над цими фактами повинні самі глядачі/слухачі.

Досить сильний удар по моральності суспільства (а підлітки дуже легко піддаються такому впливові) наносять різноманітні реаліті-шоу, які створюють уявлення про різні поведінкові відхилення чи навіть збочення як про щось абсолютно нормальне.

4.Комп'ютерний світ.

Вплив цифрових технологій на людину, попри величезну кількість досліджень, залишається недостатньо вивченим і, можливо, що "достатньо" не буде вивчений ніколи, оскільки сам об'єкт вивчення постійно розширює межі та способи свого впливу та якісно швидко змінюється. Комп'ютери різного типу не просто входять у життя людей, а стають його невід'ємною частиною. Найяскравішим прикладом узалежнення людини від комп'ютера є прив'язаність до його мінімізованих форм таких як різного типу смартфони, що буквально на наших очах перетворились із невинних телефонів на невід'ємний елемент існування, без якого просто не можна вийти на вулицю. Зв'язок людини і смартфона уже не можна навіть розглядати як залежність, оскільки, по суті, перетворився на симбіоз людини та її девайса. Водночас такий симбіоз, сам по собі, не є мотиватором девіантної поведінки, як не є таким мотиватором цифрові технології в цілому. Викликати потяг до девіантності та деліквентності можуть окремі складові контенту, розміщеного на комп'ютері.

Загалом будь-який комп'ютер може виступати як засіб пришвидшення та удосконалення виконання різного типу робіт, підручник у навчанні, порадник на всі випадки життя, замітник газет, книжкова бібліотека або великий смітник. Однак підвищення ефективності роботи, навчання за віртуальним підручником, пошук необхідних відомостей, ознайомлення з новинами, занурення у світ електронних книжок чи навіть копіювання у смітнику неперевіраних фактів та сумнівних відомостей, рідко штовхає до девіантної поведінки, якщо, звичайно, не перетворюється на Інтернет-адикцію, коли людина просто не може відірватися від постійного блукання Інтернетом. Така адикція сама по собі уже є девіацією, часом дуже складною, навіть болючою, її жертви потребують спеціальної допомоги, та водночас вона належить до "звичайних" девіацій, які з часом або зникають, або перетворюються на норму.

Більш небезпечними є ті елементи комп'ютерного світу, які мотивують появу девіацій здатних дуже швидко трансформуватись у деліквентну поведінку. Серед цих чинників найбільш досліджений вплив брутальних комп'ютерних ігор. Часто до них залучаються підлітки, які недостатньо комфортно відчують себе у колі однокласників, вважають себе зневаженими, лузерами. Перемоги, які вони здобувають у віртуальній грі допомагають їм самоствердитися, відчути себе сильними, звитяжними, здатними на неймовірні вчинки. Як виявив Д.Л.Пугачев, досліджуючи особливості формування образу "Я" підлітками-комп'ютерними адиктами (саме адиктами, оскільки зараз усі підлітки досить широко користуються комп'ютерами): «Більша частина «комп'ютерно-залежних» підлітків знаходяться у віртуальному світі усвідомлено – мають там цілі та бажають їх здійснити, що означає, що їх образ «Реального-Я» формується під впливом вигаданої реальності, яка згодом може перетворитися для них у більш бажану та реальнішу, ніж реальний світ. У той час підлітки групи «норма» знаходяться у віртуальному світі «за компанію», «тому що там весело» та «є з ким поспілкуватися». Більшість з них не

формують свій образ «Реального–Я» під впливом віртуальної мотивації та мають опосередковані цілі та інтереси у комп'ютерному та Інтернет світі. комп'ютерно–залежні підлітки формують свій образ «Я» («Ідеальне та Реальне–Я»), виходячи з правил та законів віртуального світу.

Тож, з віком саме образ «Віртуального–Я» може бути єдиним репрезентативним механізмом комунікації таких підлітків з соціумом... відбувається інакше, ніж у їх однолітків, умовно віднесених до групи «норма». ...для підлітків, що мають ознаки комп'ютерної залежності, віртуальний світ є єдиним місцем для самопрезентації та комунікації, у той час як для підлітків групи «норма» віртуальний світ не є головним для побудови та формування образу «Я» [6]. Коли підліток із спотвореним образом "Я" починає діяти в реальному світі, він переносить закони і норми брутальних ігор на взаємини із однокласниками, вчителями та навіть батьками і при цьому він може щиро не розуміти, чого його поведінка оцінюється як неприйнятна.

Якщо негативний мотивуючий вплив окремих віртуальних ігор вивчається дуже давно, то мотивування девіацій через управління членами груп у соціальних мережах, досліджене ще недостатньо і не в останню чергу тому, що відслідкувати його значно складніше. Члени групи, зазвичай, зберігають повну анонімність репрезентуючи себе у мережі за допомогою нікнейму та аватару. Тому дослідження доводиться проводити не в період становлення мотивації на здійснення девіантного чи деліквентного вчинку, а так би мовити *Post factum*, коли поведінка підлітка починає турбувати оточення. На жаль часто підліткову девіантність сприймають лише як закономірний процес становлення особистості, не помічаючи її пов'язаності з участю в певній групі соціальної мережі.

Підсумовуючи цей далеко не повний виклад проблем зовнішньої мотивації девіантної поведінки підлітків в сучасному суспільстві та переростання її в деліквентну, доводиться з прикрістю констатувати, що науковці та соціум у цілому досить поблажливо ставиться до звуження меж девіантності як пошуку підлітком своєї унікальності у дорослому світі з одночасною популяризацією крайніх форм девіантності, що може призводити до зрощення її з деліквентністю.

Література

1. Волошина О. В. Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / Оксана Василівна Волошина. – Вінниця, 2007. – 197 с.
2. Грива О. А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища / О. Грива. – Київ : ПАРАПАН, 2005. – 227 с
3. Жилина Н.Ю. Савельева , И.В, Худаева М.Ю. Детерминация делинквентного поведения несовершеннолетних./ Н.Ю. Жилина, И.В.

Савельева, М.Ю. Худаева // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. 2017. No 3 (82). – С. 97–102. – Available from: https://www.researchgate.net/publication/318013927_Determinacia_delinkventnogo_povedeniya_nesoversennoletnih

4. Коповой, А.С. Формирование отклонений в поведении подростков под воздействием современного информационного пространства / А.С. Коповой, О.В. Коповая, Е.В. Кравченко // Инициативы XXI века. - 2013. - № 1. - С. 71 -73. — [Электронный ресурс] – URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/novye-formy-deviantnogo-povedeniya-podrostkov-v-sovremennom-informatsionnom-obschestve>

5. Примуш М.В. Загальна соціологія/ М.В.Примуш. – К.: Професіонал, 2004. – 590 с. –[Электронный ресурс]– URL: <http://uchika.in.ua/m-v-zagalena-sociologiya-tekst--navch-posibnik--m-v-primush-k.html>

6. Пугачов Д.Л. Експериментальне дослідження особливостей формування образу «Я» комп'ютерно-залежними молодшими підлітками / Д.Л. Пугачов // Технології розвитку Інтелекту.- Том 2, № 3(14) (2016). - URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/issue/view/19

7. Ткач Б.М. Нейропсихологія девіантної поведінки /Б.М.Ткач. – Львів: ННБК "АТБ", 2018. – 416 с.

8. Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності: III Міжнародна науково-теоретична конференція (19-20 травня 2011 року): зб. матеріалів – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 324 с.

9. Keenan Patrick J. Do Norms Still Matter? The Corrosive Effects of Globalization on the Vitality of Norms / Patrick J. Keenan //Vanderbilt Journal of Transnational Law. - volume 41– March 2008 . –№ 2. P.327– 379. – Available from: <https://www.vanderbilt.edu/wp-content/uploads/sites/78/Keenan-edits-made-final.pdf>

10. Willis Joseph S.. Is There A Limit to Tolerance?/ Joseph S. Willis. – [Электронный ресурс]– URL: <https://innerself.com/content/personal/spirituality-mindfulness/4818-is-there-a-limit-to-tolerance-by-joseph-s-willis.html>

